

El 1845 Karl Marx va escriure les cèlebres *Tesis sobre Feuerbach*. A l'onzena, la més coneguda de totes, declara: *Els filòsofs no han fet més que interpretar el món, però del que es tracta és de transformar-lo*.

El terme *filòsof* l'empra en un sentit ampli, referint-se als productors de coneixement erudit, podent-hi incloure avui tot el coneixement humanista i científic, considerat fonamental en contraposició al coneixement aplicat.

Al principi del segle XXI aquesta tesi planteja dos problemes. El primer és que no és veritat que els filòsofs s'hagin dedicat a contemplar el món sense que la seva reflexió hagi tingut cap impacte en la transformació del món. I encara que això s'hagi esdevingut alguna vegada, va deixar de succeir amb el sorgiment del capitalisme o, més àmpliament, amb l'emergència de la modernitat occidental, sobretot a partir del segle XVI. Els estudis de sociologia del coneixement dels darrers 50 anys han estat concloents en mostrar que les interpretacions del món dominants en una època donada són les que legitimen, possibiliten o faciliten les transformacions socials dutes a terme per les classes o grups dominants.

El millor exemple d'això és la concepció cartesiana de la dicotomia natura-societat o natura-humanitat. Concebre la natura, i la societat (o la humanitat) com a dues entitats –dues *substàncies* en la terminologia de Descartes– totalment diferents i independents, tal com passa amb la dicotomia cos-ànima, i construir sobre aquesta base tot un sistema filosòfic és una innovació revolucionària. Xoca amb el sentit comú, ja que no ens imaginem l'activitat humana sense la participació de la natura, començant per la pròpia capacitat i activitat d'imaginar, atès el seu component cerebral, neurològic.

A més, si els éssers humans tenen naturalesa, la humana, serà difícil d'imaginar que no tingui a veure amb la naturalesa no humana. La concepció cartesiana té òbviament molts antecedents, des del llibre del Gènesi, fins als de Francis Bacon, gairebé contemporani seu, per a qui la missió de l'ésser humà és dominar la natura. Però va ser Descartes qui va fer del dualisme tot un sistema filosòfic.

El dualisme natura-societat, la total independència entre natura i humanitat, és de tal manera constitutiu de la nostra manera de pensar el món i la nostra presència i inserció en ell, que pensar de forma alternativa és gairebé impossible, per més que el sentit comú ens confirmi que allò que som, pensem o fem no pot deixar de contenir natura.

Per què aleshores la prevalença i gairebé evidència, en els àmbits científic i filosòfic, de la separació total entre natura i societat? Avui està demostrat que aquesta separació, per més absurda que pugui semblar, va ser una condició necessària de l'expansió del capitalisme. Sense aquesta concepció no hauria estat possible conferir legitimitat als principis d'explotació i apropiació il·limitada que van guiar l'empresa capitalista des del principi. El dualisme contenia un principi de diferenciació jeràrquica radical entre la superioritat de la humanitat/societat i la inferioritat de la natura, una diferència constitutiva, ontològica, inscrita en els plans de la creació divina. Això va permetre que, d'una banda, la natura es transformés en un **recurs natural** incondicionalment disponible per a l'apropriació i l'explotació de l'ésser humà, en benefici exclusiu. I, de l'altra, que tot allò que es considerés natura pogués ser objecte d'apropriació en els mateixos termes. És a dir, la natura en sentit ampli comprenia éssers que, per estar tan a prop del món natural, no es podien considerar plenament humans.

D'aquesta manera, es va reconfigurar el racisme per significar la inferioritat natural de la **raça negra** i, per tant, la *natural* conversió dels esclaus en mercaderies. Aquesta va ser la *conversió* de la qual no ens va parlar mai el pare Antônio Vieira (famós jesuïta portuguès al Brasil, 1608-1697), però que es pressuposa en tota la resta, de les quals va parlar brillantment en els seus famosos "sermons". L'apropriació va passar a ser l'altre costat de la superexplotació de la força de treball.

El mateix va passar amb les **dones**, en reconfigurar la inferioritat natural de les dones –que venia de molt enrere– convertint-la en la condició de la seva apropiació i superexplotació, en aquest cas consistent en l'apropriació del treball no pagat de les dones en la

cura de la família. Aquesta feina, malgrat ser tan productiva com l'altra, convencionalment es va considerar reproductiva, per poder-la devaluar, una convenció que el marxisme va rebutjar. Des d'aleshores, la idea de la humanitat va passar a coexistir necessàriament amb la idea de la subhumanitat, la dels cossos racialitzats i sexualitzats. Podem concloure que la comprensió cartesiana del món estava implicada fins al moll de l'os en la transformació capitalista, colonialista i patriarcal del món.

La tesi 11 sobre Feuerbach planteja un segon problema. I és que per afrontar els gravíssims problemes del món d'avui, no és possible imaginar una pràctica transformadora que resolgui els problemes, sense una altra comprensió del món.

Aquesta altra comprensió ha de rescatar, a un nou nivell, el sentit comú de la mútua interdependència entre la humanitat/societat i la natura; una comprensió que parteixi de la idea que, en lloc de *substàncies*, hi ha *relacions*; que la natura és inherent a la humanitat, i que allò invers és igualment veritable; i que és un contrasentit pensar que la natura ens pertany, si no pensem, de forma recíproca, que pertanyem a la natura.

No serà fàcil. Contra la nova comprensió –i la transformació del món que comporta, hi militen molts interessos capitalistes, colonialistes i patriarcal. La nova comprensió del món serà el resultat d'un esforç col·lectiu i d'època, o sigui, succeirà en el marc d'una transformació "paradigmàtica" de la societat. La civilització capitalista, colonialista i patriarcal no té futur; només preval per la via de la violència, la repressió, les guerres declarades i no declarades, l'estat d'excepció permanent, la destrucció sense precedents del que continua considerant recurs natural i disponible sense límits.

La meua contribució personal en aquest esforç col·lectiu ha sigut formular allò que anomeno *epistemologies del Sud*. El Sud no és un lloc geogràfic; és una metàfora per designar els coneixements construïts en la lluita dels oprimits contra les injustícies causades pel capitalisme, el colonialisme i el patriarcat.

Aquests coneixements mai van ser reconeguts com a aportacions per a una millor comprensió del món, per part del coneixement erudit o acadèmic.

Les epistemologies del Sud cerquen com rescatar els coneixements produïts de l'altra banda de la línia

colonial de l'exclusió, amb l'objectiu d'integrar-los en àmplies ecologies de sabers on podran interactuar amb els coneixements científics i filosòfics per construir una nova comprensió/transformació del món.

Aquests coneixements –fins ara invisibilitzats, ridiculitzats, suprimits– van ser produïts tant pels treballadors que van lluitar contra l'exclusió no abissal (zona metropolitana), com per les àmplies poblacions de cossos racialitzats i sexualitzats en resistència contra l'exclusió abissal (zona colonial).

Els coneixements produïts per aquests grups, malgrat la seva immensa diversitat, són estranys al dualisme cartesià i, al contrari, conceben la naturalesa no humana com a profundament implicada en la vida social-humana, i viceversa. Com diuen els pobles indígenes de les Amèriques: "La Natura no ens pertany, nosaltres pertanyem a la Natura". Els camperols de tot el món no pensen diferent. I el mateix passa amb grups cada vegada més grans de joves ecologistes urbans d'arreu del món.

Això significa que els grups socials més radicalment exclosos per la societat capitalista, colonialista i patriarcal són els que, des del punt de vista de les epistemologies del Sud, ens estan mostrant una sortida amb futur, un futur digne de la humanitat i de totes les naturaleses humanes i no humanes que la conformen.

En ser part d'un esforç col·lectiu, les epistemologies del Sud són una tasca en curs, encara embrionària. Jo mateix, penso que fins avui no he arribat a expressar tota la riquesa analítica i transformadora continguda a les epistemologies del Sud que vaig proposant. He destacat les tres formes principals de dominació moderna –classe (capitalisme), raça (racisme) i sexe (patriarcat), però no he parat prou atenció al fet que aquesta forma de discriminació s'assenta de tal forma en la dualitat societat/natura, que sense superar aquesta dualitat cap lluita d'alliberament podrà tenir èxit.

La nova tesi 11 hauria de dir així: "Els filòsofs, científics i humanistes han de col·laborar amb els que lluiten contra la dominació, creant formes de comprensió del món que facin possible pràctiques de transformació que alliberin conjuntament el món humà i el no humà". És molt menys elegant que la tesi original, però potser ens sigui més útil. □